

Krig eller slaveri

För tjuu år sedan gick en våg av pacifism över västdemokratierna. Oxfordstudenterna förklarade med stor majoritet att de inte under några förhållanden var beredda "att slåss för konung och fosterland"; det engelska socialistpartiet tog avstånd från varje krig, även försvarskrig, utom på Nationernas förbunds order; också högerpolitikerna var, trots insikten om den växande faran från nazism och fascism, alltför rädda att förlora sin makt för att ställa rustningskrav. I Frankrike var läget likadant. Det mest markanta uttrycket för parollen "fred till varje pris" kom från lärarkongressen i Lille i juli 1936 — representerande 800.000 lärare — som resolverade att "slaveri är att föredra framför krig... vi kan återhämta oss från slaveri, men aldrig från krig". I Amerika härskade den isolationism som trodde på stillhet, trygghet och framsteg bakom oceanernas vallgravar. I Sverige röstade vid 1932 års socialdemokratiska partikongress 40 procent av representanterna för omedelbar isolerad avrustning, och med all säkerhet stod en majoritet av partiet principielt på denna linje. Det var några klartänkta och modiga ledare, främst Per Albin Hansson och Rickard Sandler, som lyckades hindra kongressen att godta kravet att Sverige ensamt och oivillkorligt skulle slopa allt militärt försvar.

En stark och uppriktig längtan att undvika krig och en förvirrad och tanklös benägenhet att identifiera avrustning med fred var bakgrunden till dessa stämningar. Men alldeles särskilt framträdde synpunkten att krig i framtiden skulle bli så fruktansvärda att det under alla förhållanden var bättre att ge efter än att strida. Ett krig skulle betyda den västerländska civilisationens undergång, återvändandet till ett naturtillstånd i elände; var inte då, sade sig många som de franska lärarna, slaveri att föredra framför krig. Den rena illusionismen fick vingar av längtan och skrällen: Sverige kunde, om det avrustade, bli ett exempel som stormakterna följde, anförde hederliga och aktade svenska politiker.

Dessa uppfattningar blev hårt kritiserade, om också till en tid utan framgång. I England, där av skilda skäl den ideologiska konflikten kanske var skarpast, uppträdde två utanför den styrande kretsen stående konservativa, Amery och Churchill, som vedersakare framför andra. Man måste rusta för att kunna stå diktaturerna emot, ytterst alltså för att bevara freden. Föreställningen om civilisationens undergång genom ett krig var produkten av en propaganda som i själva verket var

ett hot mot kulturens bestånd. Krig är ohyggliga, yttrade Amery i ett tal, men sannolikt är de mindre ohyggliga nu än i äldre tider. "Det är de utdragna krigen som förstör civilisationen... Om blott stridsvagnen och flygplanet hade nått sin nuvarande utveckling år 1914, hade mycket av blodsutgjutelse, elände och ekonomisk olycka besparats världen."

Vart ledde västmakternas tveksamma, till stor del av de starka pacifistiska stämningarna bestämda politik? Enligt många, bland dem Churchill, ledde den till krig. Temat i första delen av Churchills memoarverk om andra världskriget är "hur de engelskspråkiga folken genom sin brist på klokhet, sin sorglöshet och sin godtrogenhet tillät de onda att rusta upp". Ett krig skulle, det är tanken, ha kunnat avvärjas om man sett läget realistiskt, i tid rustat sig till försvar och tvingat de aggressiva att göra halt. Säkert är att den förda politiken gjorde eftergifter naturliga eller ofrånkomliga, att den eggade nazism och fascism att fortsätta med hotelser och angrepp, att dess följd var så svåra nederlag i början av kriget att hela Europa syntes vara prisgivet åt de allierade tyrannierna. En viss upprustning kom emellertid till stånd redan före kriget, motstånd blev möjligt, och på grund av en rad samverkande omständigheter blev detta motstånd segerrikt. Krigets resultat blev långt mera fruktansvärda än Amery tänkt sig, men

an mindre sannspådda visade sig de som talat om kriget såsom kulturens undergång; just att de nya tekniska stridsmedlen var mindre avgörande än man beräknat möjliggjorde krigets långvarighet och den stora blodsutgjutelsen. Nazismens och fascismens hot slogs tillbaka; i stället kom ett annat hot, kommunismens, närmare.

Vad som här skall fastslås är att nu, tjuu år efteråt, alla demokrater anser att Churchill och Amery i stort sett företrodde den riktiga politiken, att Oxfordföreningen, de franska lärarna, de engelska och svenska avrustningsivrarna hade fel. Och när vi anser detta menar vi också att kriget, försvarskriget, trots allt var bättre än kapitulation. Det sägs visserligen ofta att krig inte löser några frågor, att det aldrig leder till något definitivt och positivt, att fred alltid är bättre än krig. Detta är naturligtvis riktigt i största allmänhet; någon ordnad och trygg värld framkom inte ur det andra världskriget, det hade varit bättre om angriparna kunnat betvingas utan krig. Men dessa självklarheter lär inte hindra någon att erkänna att vi är glada över att västdemokratierna gjorde motstånd, att de föredrog krig framför slaveri. Kriget löste inte världsproblemen, långt därifrån, men det hindrade den lösning som bestod i ett nazistisk-fascistiskt världsvälde och den nationella och politiska frihetens utplånande.

Det dilemma som ledde till debatter och mötsättningar inom demokratierna för tjuu år sedan framträder ännu skarpare idag. Hur vi ställer oss och bör ställa oss i själva principfrågan förtjänar att diskuteras utan att svårigheterna undviks eller suddas ut.